

Tiriso ya ditogamaano-ka-go-fetola-seemo jaaka tsela ya go akanya ka pharologanyo ka isago ya tiriso lefatshe mo Bobirwa, Botswana

Lwetsi 2017

www.assar.uct.ac.za

Mokwadi Teresa Perez, Ba tsaya karolo mo dintlheng Julia Davies, Dian Spear, Karen Goldberg, Nelly Raditloaneng & Hillary Masundire, **Baranodi** Bothepa Moseithi, Chandapiwe Molefe & Mmakwena Moesi.

Dipatlisiso tsa dingwaga tse tlhano (2014-2018) tsa ASSAR (tša go Fetoga kana go Tshela le Diphetogo mo Mafatsheng a a Tshabelelwang ke Komelelo, a na le bo-Sekakanyana) di dirisa ditshedimoso tse di anyilweng mo tirong e e atologileng, e e akaretsang dielo le mehama e e farologanyeng ya dilo. Moono ke gore ditshedimoso tse di fe maele le dicitso tse di ka diriswang go tlhabolola molao wa go fetoga kana go tshela le phetogo ya seemo sa loapi – ka ditsela tse di ka rotloetsang ka lobaka lo leele itshetso kana matshelo a a maleba a ba ba ka babalelwang thata ke phetogo ya seemo sa loapi kana ba sena sepe se se bonalang go ka iphemela.

DINTLHA TSE DI BOTLHOKWA

- Bontsi jwa batsaa-karolo bo na le tumelo ya gore lefatshe la baema-nosi le nonne go feta la morafe. Mme se se senogileng ke gore ga gona pharologano mo mefuteng ya mebu ya mafatshe oo mabedi. Go raya gore pharologanyo e e teng e dirwa ke kafa lefatshe le diriswang kana le tlhokomelwang ka teng.
- Batsaa-karolo ka bontsi ga ba na kitso ka dintlha tsa boremelelo le ditlamorago tsa Molao wa Lefatshe (Land Policy) wa 2015. Maikaelelo a molao o ke go netefatsa tekatekano mo tirisong ya lefatshe, ka go abela motho setsha se le sengwe (fela fa e le gore motho ga a ise a nne le setsha kana a se abelwe a ba a se rekisa).
- Tumalano e nnile gore go tlhokafala tshomarelo ya diphologolo tsa naga ga mmogo le pabalelo ya matshelo batho. Dilelo tsa batho ba matshelo a bone a beilweng ka fa mosing ke diphologolo tsa naga di builwe ka bolelele, thatathata go lebilwe tshenyo ya ditlou mo masimong.
- Batsaa-karolo ba ne ba tsaya tshwetso ya go akanyetsa le go tlhama dipolelo ka diemo tse di itebagantseng le ka fa tse di latelang di ka amang isago ya tiriso lefatshe mo Bobirwa ka teng: 1) kgotlang **gareng ga batho le diphologolo tsa naga**, le 2) **tiriso ya lefatshe e e ko godimo, e tseneletse.**

Ditogamaano-ka-go-Fetola-Seemo mo Botswana

Ba-Mmadikolo ba simolotse go dirisana le bana-le-seabe ba kgaolopotlana ya Bobirwa ka ngwaga wa 2014. Fa e sale nako eo go nnile le tirisanyo-mmogo le naalano gareng ga bana-le-seabe ba ba amegang mo tirisong ya lefatshe mo kgaolong e. Kgang ya lefatshe e marara thata ka e akaretsa batho ba ba farologanyeng, gape e thatafadiwa bobbe ke masaitseweng a a tlang le phetogo ya seemo sa loapi. Megopolo ka tlhokomelo le tiriso ya lefatshe e a farologana gareng ga beng ba lefatshe la baema-nosi le beng kana badirisi ba lefatshe la morafe. Go raya gore tiriso ya lefatshe e lebiwa go tsweng mo matlhakoreng a a farologanyeng, ka go rialo ga e kake ya rarabololwa ke motsaa-karolo a le mongwe fela kana ka go dira ka nosi. Ka jalo, tsamaiso e e tlišang megopolo e e farologanyeng e ka thusa batho go simolola go akanya ka pharologano ka bokamoso kana isago ya tiriso lefatshe mo Bobirwa.

Ditogamaano-ka-go-fetola seemo (DFS) ke nngwe ya tsamaiso ya go nna jalo, e e diretsweng dikgang kana diemo tse di marara, tse kafa batho ba di bonang (kana ba bonang bana-le-seabe ba tsone) ka teng di senang tharabololo kana di emisa tlhogo. E tlhamilwe ke ba **Reos Partners**, maikaelelo a DFS ke go thusa batho go akanya dilo ka pharologano. Bontlha bongwe jwa tsamaiso e ke go kopanya botlhe bao ba amegang, ba ka tlhwaelo ba sekeng ba kopana. Moonomogolo wa tsamaiso e ke go gwetlha kana go rokotsa tsalano le tirisanyo-mmogo, ka keletso ya go dira-mmogo go fetola isago.

Pego e ya mokwalo e diretsewe go thusa bana-le-seabe go tlhologanya ka fa tsamaiso ya DFS e dirilweng ka teng mo Botswana. Dithuto-seka-dipuisanyo ke dingwe tsa dikarolo/ditsetla tsa tsamaiso ya DFS, ka di senola ditsela tse diemo di ka diriswang ka teng. Pego e ke tshoboko ya thuto-seka-dipuisanyo ya ntlha ya malatsi a a mabedi e e neng e tshwaretsewe ko Oasis Lodge ko Zanzibar ko Botswana ka Phalane (October) a tlhola lesome-le-borobabongwe (19) go fitlha a le masome-mabedi (20) ka ngwaga wa 2017. Mo malatsing a a mabedi a, batsaa-karolo ba thuto-seka-dipuisanyo ba ne ba rutuntshiwa ka dikgato tse di tlatlhologanang tsa go ba rotloetsa go akanya mmogo ka ga tse di molemo tsa tiriso lefatshe mo kgaolong-potlana ya Bobirwa mo isagong go fitlha ngwaga wa 2035. Thuto-seka-dipuisanyo e e latelang e tla tshwarwa ka ngwaga wa 2018 a ruga. Dipego tse di tseneletseng tsa tsamaiso ya DFS le dithuto-seka-dipuisanyo tsa mafatshe a ASSAR e dirwang mo go one e ka bonwa mo tirisong maranyane a internet.

LETSATSI LANTLHA: Tirisanyo mmogo go fetola isago

Dikitsisanyo le ditumalano ka ditlhopha

Go fapaana le tlwaelo ya dithuto-seka-dipuisano tse dingwe, thuto-seka-dipuisano ya DFS e simolotse ka go laletsa batseneledi botlhe go nna ka go aga lesakana le letona. Se se latetswe ke go ba neela sebaka sa go ikitsisane (ka bongwe ka bongwe), le go kaya maphata a ba tswang ko go one. Dikitsisanyo tse di kaile ka bonako fa, ka kgoboko, setlhopha se sa batsaa-karolo sena le kitso e e nonneng le botsipa jwa go dira dilo. Gotlhegotlhe, setlhopha sa batsaa-karolo se ne se na le batho ba ba farologanyeng thata, ba akaretsa kemedi go tswa ko makalaneng a selegae, balemibarui ba gwebo, makgotlhana a ditlhabololo tsa motse, badiredi ba puso (go tsweng ko go goromente yo o monnye wa dikgaolo go ya ko go yo o motona), bakanoki le batlhatlhela dithuto ba dikolo tse di ko godimo, makgotlha a tumelo le badiri ba ASSAR.

Morago ga dikitsisano, go ne ga dirwa, ka bongwefela jwa pelo ditumalano di le mmalwa ka boitshwaro le tsamaiso ya thuto-seka-dipuisano e, di akaretsa; go tlotlana, go tsaana ka tekatekano – go sena tlhaolele ka bong, dingwaga, tiro, letso, mmala le tse dingwe. Ditumalano tse di ne di gatelela thata botlhokwa jwa go rotloetsa batsaa-karolo ba selegae go bua le go ntsha megopolo ya bone ka phuthulogo, le ka puo sa Setswana, e kwa morago eneng e ranolelwa ko Sejatlhaping (English). Legamo le le ne le le botlhokwa thata ka le ne le aga moalo wa go tsamaisa thuto-seka-dipuisano e, moonoo e le gore go mo maruding a motsaa-karolo mongwe le mongwe go tlhomamisa gore dipuisano ga di a sokela ntlheng ya Puo nngwe kana ga di ikgagapelelwe ke bangwe ba baemo a a rileng.

Phapaanyo ya maemo a tiragatso: Baganetsi (Babelaedi) le Badumalani

Go le gantsi mo dithuto-seka-dipuisanong, go akanngwa gore mongwe le mongwe o na le tumelo ka tsamaiso e e dirwang. Mme kana se se ikgatholosa dipelaelo tse di ka nnang teng kana go tlhoka go nna le tshepho (ga batho ba le bantsi) ka boleng kana botlhokwa jwa thuto-seka-dipuisano. DFS ke tsamaiso e e letlelelang gore go nne le kanoko le kganetso fela fa di tloga, go na le go iphura ka gore kganetso kana go ganetsana ga se selo se se tshelang. Mo tsatsing lantlha, batsaa-karolo ba ne ba kopiwa go nna ka bobedi-bobedi, e le gore mo bobeding jo, o mongwe ke moganetsi (mmelaedi) fa yo mongwe e le modumelani. Moragonyana, go ne ga fapaanngwa maemo a ka go dira yo eneng e le moganetsi modumelani le yo eneng e le modumelani moganetsi. Mo maemong a (kana dikarolong tse tsa tiragatso), mongwe le mongwe o ne a letlelelwa go bua sebaka sa metsotso e le mebedi, go sireletsa maemo kana megopolo wa gagwe. Tse di latelang ke dingwe tsa dintlha tse baphadisanye ba neng ba di baana pele go sireletsa maemo kana ditebo tsa bone.

Badumalani

Tsamaiso ya DFS e atlegile ko mafelong a mangwe, ka jalo e ka atlega kwanoo/mono.

Se ke tshono ya go bopa naalano le tirisanyo-mmogo gareng ga puso le merafe kana bamagae.

Tsela e nngwe ya tharabololo ke go sa dire sepe. Mme fa go sa dirwe sepe dilo di ka senyegela pele.

Baganetsi/Babelaedi

Thuto-seka-dipuisano e le nosi ga e kake ya fetola dilo ka gore kgang ya tirisano lefatshe e akaretsang dilo tse dintsi.

Ga re itse se se tla a diragalang ka seemo sa loapi, ka jalo tshwetso e re e dirang jaanong e ka seke e nne maleba mo isagong .

Se re se buisanyang fa ga se lebege se ka tlisa pharologanyo ka gore ga go na thotloetsa kana kemo nokeng e e maleba ya sepolotiki.

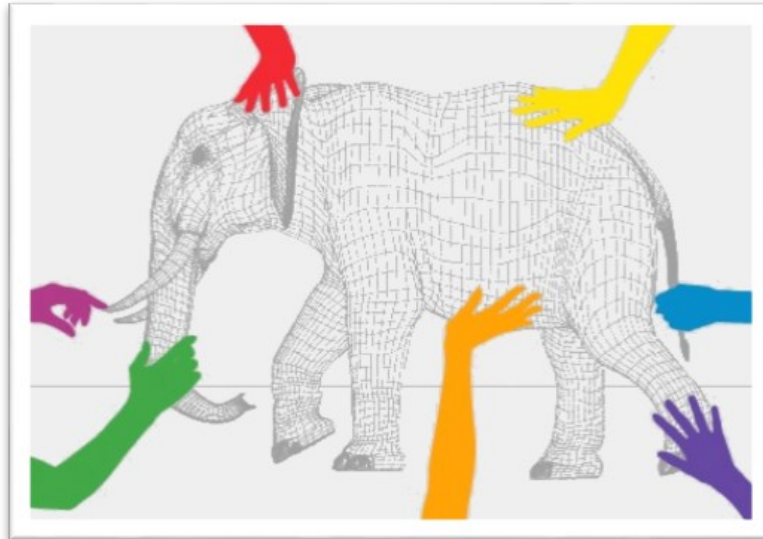

Go fapoga mo tseleng ka bomo: Ke mosepele o o moleele, ga se go tllhabanyetsa

Mo legatong le, barutintsi ba ne ba tllhalosa mabaka a konokono a a dirang gore thuto-seka-dipuisanyo e e lelefadiwe go na le go tabogela go tla ka ditharabololo. Ba tllhalositse jaana, 're batla go bona ka tebo kana matlho a a masha' gore go seka ga fetoga lefatshe ka bophara fela mme go fetoge le batho go tswa mo botengnyeng jwa bone. Phetsholo e e pateletsa gore go tshwaraganelwe mosepele o, le gore kgang e lejwe go tsweng matlhakoreng a a farologanyeng. Tebalebo ya kgang ya tiriso ya lefatshe e sobokilwe ya ba ya kaiwa ke bangwe ba batsaa-karolo jaaka, 'mosepele o o moleele, e seng go tllhabanyetsa – ke gore tsela kgopo ga e latse nageng'. Batsaa-karolo ba ne ba kopiwa go lebelela le go amogana se ba se bonang mo leinaneng (polelong) la bogologolo la Seindia le le supiwang ka setshwantsho sa tlou e kgomilwe kana e tshwerwe ke mabogo a a farologanyeng a batho (*bona setshwantsho se ko tlase*).

"Kgang ke go atlega mmogo."

"Go kgoma tlou ka mabogo jaana go bobebe ka gore mongwe le mongwe o na le maikutlo le seabe ka se a se kgomileng."

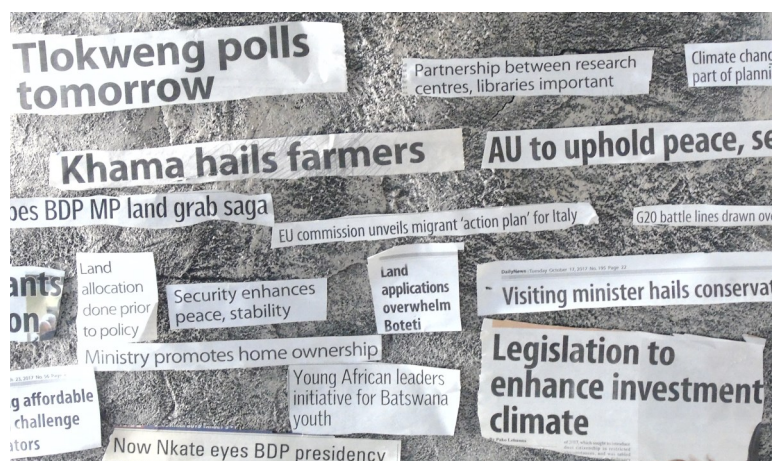
"Lebogo lengwe le lengwe le fa molaetsa o o farologanyeng."

"Ke tlowana e e eseng e fatlhoge, lebogo lengwe le lengwe le leka go e goga - go e tataisa."

Tlou e e mo setshwantshong e ne ya tshwantshangwa le lefatshe la kgaolo ya Bobirwa, fa mabogo a a e tshwereng one a tshwantshitswe le batsaa-karolo ba thuto-seka-dipuisanyo e. Fa go tswelletswe, batsaa-karolo ba ne ba kopiwa go kanoka dikarolo kana dintlha tsotlhe tse di farologanyeng tsa kgang (tse di senolwang ke setshwantsho sa tlou kana tiriso lefatshe mo Bobirwa), maikaelelo e le go tllhaloganya seemo sotlhe se feletse. Mabogo a tshwantshitswe gape le metswedi e e farologanyeng ya dikgang e e teng, jaaka: dipuisanyo, dipampiri tsa dikgang le maduo a ditshekatsheko, ka tsotlhe tse di ka ama kana tsa rotloetsa ka fa kgang e tllhalogangwang ka teng. Nako tsotlhe mo kanokong e, batsaa-karolo ba ne ba tlhajwa pudi matsiba gore, go tsogologelwa ke maikutlo a a ko godimo - a a tlhakatlhakanyeng, ke bontlha bongwe jwa tsamaiso e, jo bo sekakeng jwa ikgatholosiwa. Tota, barutintshi ba tllhalositse gore: 'ba rebola kana ba rotloetsa gore ketsaetsego e leseletswe e nne teng fa go tswelletswe le kgang'.

Kgang ya Tiriso Lefatshe mo Metselengtseleng ya Dikgang

Go thusa go akanya mo go tletseng – go tseneletse ka bojotlhe jwa kgang, mo legatong le le latelang, batsaa-karolo ba ne ba tlhodumela dipampiri tsa dikgang go bona tse di nang le ditlhogo tse ka tsela nngwe di buang ka tiriso lefatshe mo Bobirwa. Ditlhogo tse di bonweng di ne tsa kgaogangwa ka dikarolwana tse di latelang: 1) tsa selegae kana setho le matshelo a batho mo gae - *social*, 2) tsa botegeniki le maranyane - *technological*, 3) tsa itsholelo - *economic*, 4) tsa tikologo - *environmental*, le 5) tsa sepolotiki le melao - *political*.

Maikaelelo a tiragatso e e ne e le go thusa batho go phuthuloga mo dikakanyong le go akanyetsa kana go tllhaloganya dilo tse dintsi tse di farologanyeng mme di kopakopana mo go ameng kgang ya letsatsi, eleng: tiriso ya lefatshe mo Bobirwa. Se se setlhile tsela ebile se baakanyeditse batsaa-karolo go diragatsa ditiragatso tse di lateng, eleng: go kwala ka diemo tse di farologanyeng tse di ka diragalang mo isagong ka tiriso lefatshe mo Bobirwa.

Go tswelela, batsaa-karolo ba ne ba kgaogana ka ditlhophana tsa bobedi-bobedi, tse eleng gore batho ba tsone ba ne ba sa tlwaelana, mme ba kopiwa go buisana ka dilo (dipotso) tse pedi: Sa-ntlha, ke eng se se ba tshwengtseng thata fa ba akanya ka tiriso lefatshe mo Bobirwa? Sa-bobedi, ke dipotso di fe tse ba nang natso ka isago ya tiriso lefatshe, tse e leng gore ga gona ope yo o ba fileng dikarabo tsa tsone ka nako ya thuto-seka-dipuisanyo e. Diphetolo kana dikarabo tsa dipuisanyo ka dipotso tse di ne tsa supa dilo tsotlhe tse di gwetlhang kana rotloetsang isago ya tiriso lefatshe mo Bobirwa.

Ditlhopho ka dilo tse go sa tihomamisegeng fa di gwetlha diphetogo mo Bobirwa

Ba ntse ka ditlhotshwana ke tse kgolwanyane, batsaa-karolo ba ne ba buisana mo go tseneletseng ka dipotso le matshwenyego a a kailweng mo thutuntshong e e fa godimo. Dilo kana dintlha tseo go tihomamisegang gore di gwetlha kana di na le seabe mo isagong ya tiriso lefatshe mo Bobirwa di ne tsa beela fa thoko, mme ga tihomagangwa tse eleng gore ga go na tihomamiso ya gore di wela ka fa tlase ga digwetlhi tse go seng tihomamiso ya gore di dira seo. Ka bongwe ka bongwe dintlha tsa digwetlhi tse tsa mofuta wa bobedi di ne tsa pegiwa mo leboteng. Tse di tshwanang kana di tsamaelana di bewa mmogo ka fa tlase ga setlhogo (segwetlhi-segolo) se se di akaretsang tsotlhe. Mo go direng se, mongwe le mongwe wa batsaa-karolo o ne a newa dipanphitshana tse di matareleng di le nne, nngwe le nngwe e emetse tlhopho e le nosi, gape e mo go yone o neng a kwala ntlha e le nngwe fela. Go tlhopho, ba ne ba phatlhalatsa dipanphitshana tse ka fa ba eletsang ka teng mo leboteng ka fa tlase ga segwetlhi-segolo. Sekai, motho o ne a ka kgetha go baya dipanphitshana tsotlhe ka bone ka fa tlase ga segwetlhi-segolo se le sengwe fela, se se bothokwa e le tumelo ya gagwe ka seo. Kgabagare, digwetlhi-digolo tse di tlhophilwe ka dipalo tse di kwa godimo (eleng, tse go senang tihomamiso ka seabe sa tsone mo isagong ya tiriso lefatshe mo Bobirwa) ke tse: 1) **Go tshela mmogo ga batho le diphologolo tsa naga**, le 2) **diphetogo mo molaong wa lefatshe**, jaaka go latela fa tlase.

Go Tshela Mmogo ga Batho le Diphologolo tsa Naga	Diphetogo mo Molaong wa Lefatshe
Go nna le lefatshe le tshono ya go le dirisa	Kabo kakanyetso ya madi a segajaja (HIV/AIDS)
Seelo sa tumalano gareng ga maphata/madirelo a Bojanala le a temo-thuo	Patlo ya lefatshe la temo
Ditogamaano tse di lomaganeng gareng ga goromente yo o monnye (wa dikgaolo) le yo o motona	Phetogo ya loapi ya nakwana

Batsaa-karolo ba ne ba kopiwa go akanya ka kelotlhoko ka digwetlhi (digolo) tse pedi tse di tlhophilweng fa godimo, go tlhotlhomisa gore ke tsone dikgang tsa mmangmang (konokono) tse di lebanyeng go ka nna mokokotlo wa dipolelo tsa isago ya tiriso lefatshe mo Bobirwa. Gone go le bothokwa gore digwetlhi tse pedi tse di bo di sa amane kana tsalane ka gope. Puisano e ne ya tswela ka fa go ka begwang kana ga kwalwang digwetlhi tse pedi ka teng gore di gobo ke dilo tsotlhe tse di rotloetsang isago ya tiriso lefatshe mo Bobirwa. Gone ga kopiwa tshedimoso ka melao e e teng, e lebagane le kgang ya diphologolo tsa naga. Gape go nnile le kgang ya moruthutha ya gore go tihomamisega go le kae gore mekgwa e e teng ya tiriso lefatshe e tla a tswela fela e ntse jalo e sa fetoge. Gone ga botsolotswa thata ka dintlha dingwe tsa molao wa tiriso lefatshe; go akaretsa ditsetlana tse: ya go nna le lefatshe le o ka reng ke la gago, ya go dirisa lefatshe mme e se la gago, ya tekatekano mo go nneng le lefatshe, le tse dingwe. Ntlhakgolo e e tlhageletseng mo legatong le ke ka ditso tsa kabo ya kgaolo la Bobirwa, ka gore mofuta ya lefatshe le go nna le lone go tswa mo ditsong tsa gore le ne le kgaogantswe le go abiwa jang bogologolo. Ka jalo, go tlhoka go dira dilo ka tekatekano kana go gogela kobo ka fa ntlheng e le ngwee fela ga bogologolo, go nnile le seabe se se tona mo dipuisanyong tsa isago ya tiriso lefatshe mo Bobirwa.

Letsatsi le wetse ka go tswala kgang e ya moruthutha, eleng ya ditso tsa kgaogano le tiriso lefatshe la Bobirwa. Go weditse gape ka go batsaa-karolo go ya go ipotsa ba ipatlisisa – go ipotsa ba ikaraba ka dikgang kana dipuisanyo tsotlhe tse ba neng ba di sireletsa ka mafolofolo, le se eleng gore ba ineela mo go sone kana ba repisa go se ngangatelela go le gonnye.

LETSATSI LABOBEDI:

Mokwalo wa diemo ka se se ka diragalang mo isagong

Go tswaledisa sa letsatsi le le fetileng, batsaa-karolo ba ne ba kopiwa go amogana le bakaulengwe ba bone (ba ditlhotshwana tsa bobedi-bobedi) ka se ba sa ntseng ba se ngangatletse (mabapi le dikgang tsa letsatsi le le fetileng) le se ba ineelang mo go sone. Go supegile ka botlalo mo diphetolong tsa bone fa go ne go na le dipotso le matshwenyego tse di neng di tlhoka go rarabololwa pele ga lenaneo le ka tswela, tse di nnileng ditshupo tsa bothokwa tse di senotseng kgotlhang kana tlhoko kutlwisisano gareng ga batsaa-karolo. Se se latelang ko tlase ke tshoboko ya matshwenyego a moruthutha a a tlhageletseng le ka fa ba-Mmadikolo ba a tsibogetseng ka teng. Tsibogo e e ne ya thusa gore lenaneo le tswela pele, fa mo ntlheng e nngwe go ne ga rurufadiwa gore matshwenyego a batho a tlhagantswe ebile a gatisitswe ka mokwalo.

Dipotso le Matshwenyego

A rona ba re leng fano mo thuto-seka-dipuisanyong e re dira kemedi e e maleba ya batho botlhe ba ba amegang kana ba nang le seabe mo tirisong ya lefatshe la Bobirwa? Sekai, re ntse re bua ka beng ba lefatshe la baemanosi, a mme go na le mongwe wa bone gone fa?

Beng-gae ba Bobirwa ga ba na kemedi e e maleba mo thuto-seka-dipuisanyong e. Sekai, dikgosi le di kgosana ga di yo fa. Jaanong, re ya go amogana jang se re se anyileng le fa le beng-gae?

Ba-Yunibesiti ya Cape Town ke bone bo tshoso-e-rweleng mo tsamaisong e. Se se raya gore ba ko godimo ga Mmadikolo (UB) taolo, le fa gone beng-gae e le bone ba ka tsamaisang le go tswaledisa dilo sentle.

Ga gona kamogano ya botsipa le dikitso tsa go dira dilo. Bakanoki ba tswa ko ntle go dira dipatlisiso mono, go tsweng foo ba bo ba boa fela jalo. Se se re solofela mosola ka eng?

Ke mang yo o tsileng go nna mong wa dikitso le maduo a thuto-seka-dipuisanyo e? Ebile ke mang yo o nang le ditshwanelo tsa kgatiso ya se?

Tsibogo/Phetolo

Ke buamaruri gore go na le bangwe batho ba re neng re eleditse go nna le bone fano gompiano mme ga ba yo. Bonnyenyane jwa lefelo le re kopanetseng mo go lone le, bo tlamilile barulaganyi ba thuto-seka-dipuisanyo go tlise fela batho ba palo e e le lekaneng. Mo go direng se ba ne ba tlhopho ka kelotlhoko go tsenya botlhe ba ba bakaetsweng/bagakolotsweng jaaka mongwe le mongwe wa lona yo o fano.

Morero gareng ga badiragatsi ba ditshekatsheko tse le beng-gae ba Bobirwa (bodiredi jo bo amegang bo le mo teng) o sa le o simolotse pele ga thuto-seka-dipuisanyo e. Dikgosi di itsesitswe ka thuto-seka-dipuisanyo e, ebile le fa di seo fa, therisanyo e tswelletswe le bone re ntse re le mo tsamaisong ya DFS.

Dipatlisiso tsa go Fetoga/Tshela-le-Diphetogo mo Mafatsheng a a Tshabelelwang ke Komelelo, a na le bo-Sekakanyana (ASSAR) ke tiro e e kopanetsweng ke badiramogo ba le bantsi go tsweng mafatsheng a supa. Le fa bangwe ba maloko a setlhopho se ba tswa Cape Town, kgaolo nngwe le nngwe e gogwa ke makalana a a nang le seabe mo go yone. Go nna teng ga maloko a le mararo go tswa Cape Town, go bothokwa ka e le bone bakwaledi/bagatise ba se se diragalang fa gompiano ebile gape e le bone batshwara kgetsi le batlhokomedi ba tiriso ya madi, dilo tsotlhe tse di laotsweng ke ba ba duelang ditshekatsheko, ba ebileng bodiredi botlhe bo leng ka fa tlase ga taolo ya bone. Tsamaiso e ya DFS yone e eteletswe pele ke ba komponi ya Reos Partners, eseng Ba-Yunibesiti ya Cape Town, ka gore ba na le botsipa jo bo tseneletseng jwa go rutuntsha ka nngwe ya mefuta ya tsamaiso ya ditogamaano tsa seemo.

Sengwe sa dintlha tsa boremelelo jwa dipatlisiso tsa ASSAR ke gore di nne le mosola mo bathung ba ba tsayang karolo mo go tsona. Go amogana maduo le ditshwetso tsa dipatlisiso tse, le go tswela go nonotsha tshwaragano le tirisanyo mmogo gareng ga bana-le-seabe botlhe ke konokono ya se batlhatlhela-dithuto ba dipatlisiso tse ba batlang go se fitlhelela. Gape re amogana kitso e le batho ba dikgaolo tse dingwe, ba e leng gore ba sokodisiwa ke mathata a a tshwanang le a kgaolo ya rona. Go ne go solofetswe gore tshedimoso kana thutuntsho e ya DFS, jaaka mothale wa go dira ditogamaano, e tla a sologela batsaa-karolo mosola ka go ba fa botsipa jo ba ka bo amoganang le ba bangwe. Setlhopho sa ASSAR sa Botswana se akaretsa: batlhatlhelala-dithuto ba le bararo, moithuti wa dithuto tse di ko godimodimo (PhD) a le mongwe, badiri ba babedi le ba bangwe ba le mmalwanyana ba dira mo khuduthamageng ya DFS (ke gore, TSP Reference/ Convening Group ka Sekgoa).

Beng ba sepe fela sa maduo, dikitso kana dipoelo go tsweng mo thuto-seka-dipuisanyong e ke batho botlhe ba ba fano gompiano, kana ope fela yo ba kgethang go amogana se le ene. Jaaka gontse ka puisanyo epe fela, se se diragalang mo dipatlisisong tse ga se tlamiwe ke molao ope. Se se tswang mo go tsona le ka fa re se amoganang ka teng, gotlhelele go tswa mo go rona re le setlhopho. Bogogi jwa puso jwa Bobirwa, eleng: jwa kantoro ya ga Molaodi, jwa Khansele, le Dikgosi ba eme ka dipota - ba tlhwaile tsebe, go utlwa ka dipoelo kana maduo a thuto-seka-dipuisanyo e, maikaelelo e le go a tsenya mo ditogamaanong tsa ditlhabololo tsa bone fa go tlhokafalang teng.

Go sedimosa ka matshwenyego a ke bontlha bongwe jo bo botlhokwa jwa DFS. Le fa go ka tsaya nako, go amogana ka matshwenyego a a teng ke konokono ya go aga tshephano fa gareng ga batho ba ba sa itsaneng. Lefoko la bofelo e nnile gore ba-Mmadikolo ba amogele gore maikaelelo le maitlamo a thuto-seka-dipuisanyo e a ka bo a amoganwe botoka thata gona le jaaka a dirilwe. Legale, e ne e le lantlha ba dira tsamaiso ya DFS, ka jalo go raya gore setlhopha sotlhe sa Mmadikolo se ne se ithutuntsha. Legato le le sedimositse marapo le bokgoni jwa tsamaiso ya DFS. Ka gore, gore go bopiwe tsalano le tirisano-mmogo, go tlhokana le nako ya go buisana ka dikgang kana dilo dingwe tse di ka tswang di le teng - di runyarunya ka fa tlase, mme di ritibetse di sa

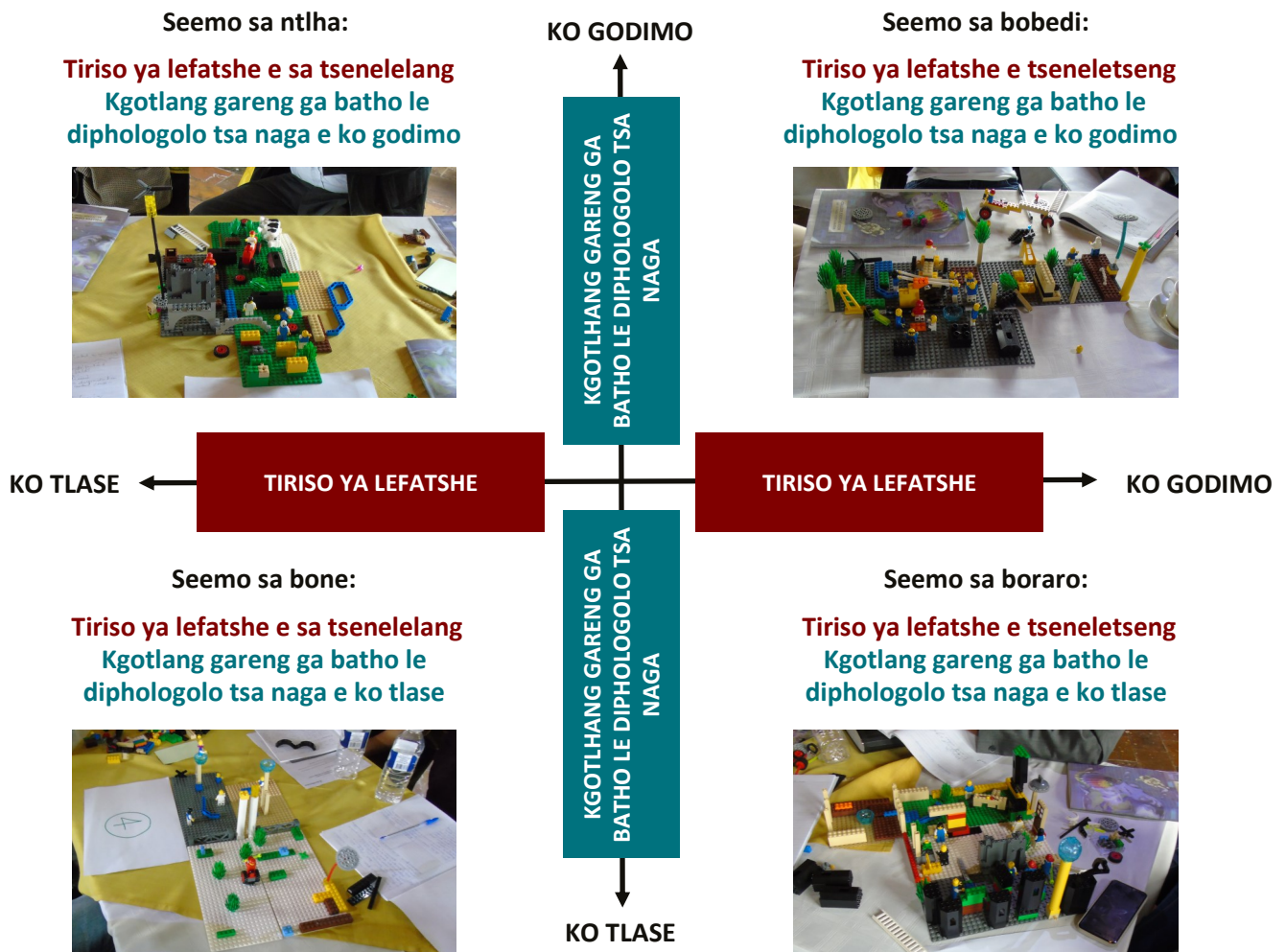
tlhagelele jaaka dikhuduego tsa maemo tse di atle di nne teng fa batho ba dira mo setlhopheng. Tlhaloso ka mokgwa le boleng jwa bojammogo e ne ya setlha tsela ya bodiramogogo. Mo seemong se, e ne e raya go nna buamaruri ga bakanoki ka tlhoko tekatekano fa gareng ga bojammogo mo tsamaisong ya bodiramogogo ya segologolo. Batlhatlhelela dithuto ba ne ba itlamile go go baya pele batho ba selegae ba ba amiwang ke tiriso lefatshe go na le ba maphata a a tlotlegang. Legato le gape le gateletse botlhokwa tsibogele gore teme e e buiwang ke e e tlang kgontshang batho go buisana ka thelelo le tekatekano. Ka jalo, batsaa-karolo ba ne ba tswela go gakololana go bua Setswana.

Pheletso ya moalo/mokokotlo wa dipolelo tse nne tsa isago

Morago ga dikganetsano tse di tseeneletseng ka fa go ka kwalwang kana ga begwang ka teng dilo tse pedi tsa mangmang tse (le fa go sena tlhomamiso ya seo) di gwetlhang kana di rotloetsang isago ya tiriso lefatshe, batsaa-karolo ba ne ba dumalana ka tse di latelang: **1) kgotlang gareng ga batho le diphologolo tsa naga**, le **2) tiriso ya lefatshe e e tseeneletseng, e le ko godimo**. Digwetlhi tse e nnile mokokotlo wa go akanya diemo di le nne tse di farologanang, tse di nnileng teng fa go fapaanngwa digwetlhi tsoopedi jaaka pilara tse pedi, nngwe le nngwe e supa seelo sa segwetlhi (se le nosi) go tswa ko tlase go ya ko godimo. Kgabagare go nnile le diemo di le nne tse di nnileng boremelelo jwa dipolelo tse ka tsone batsaa-karolo ba neng ba bolela ka diragalo tsa isago ya tiriso lefatshe, go tloga ka ngwaga wa 2017 go ya go wa 2035. Batsaa-karolo ba dirile se ka go kgaogana ka ditlhotshwana di le nne, nngwe le nngwe e lebagane le seemo se le sengwe go bolelela polelo e e tsamaisanang le nnete ka kafa isago ya tiriso ya lefatshe mo Bobirwa e tla a bong e ntse ka teng mo tsamaong ya dingwaga tse di lesome le borobabongwe tse di tlang.

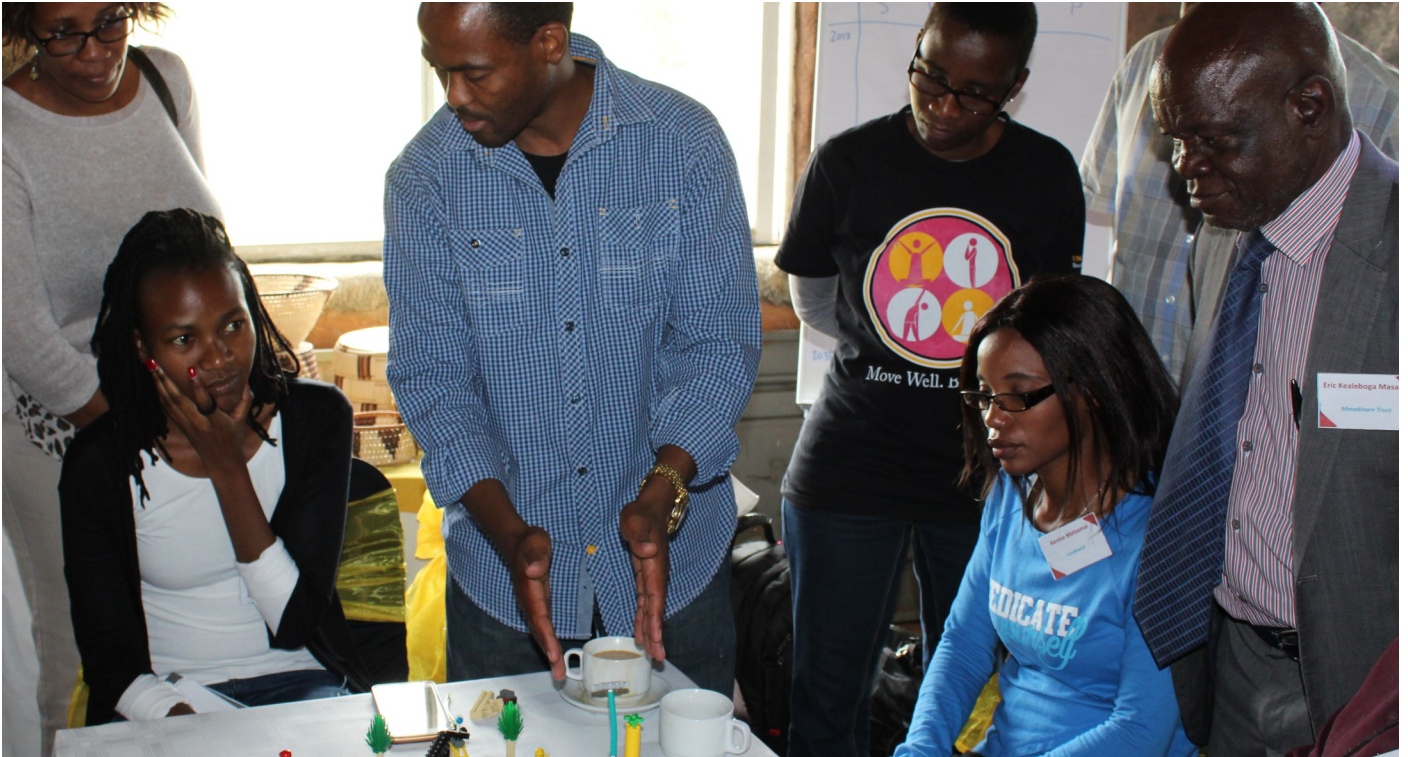
Go ka diragalang ko Bobirwa fa...

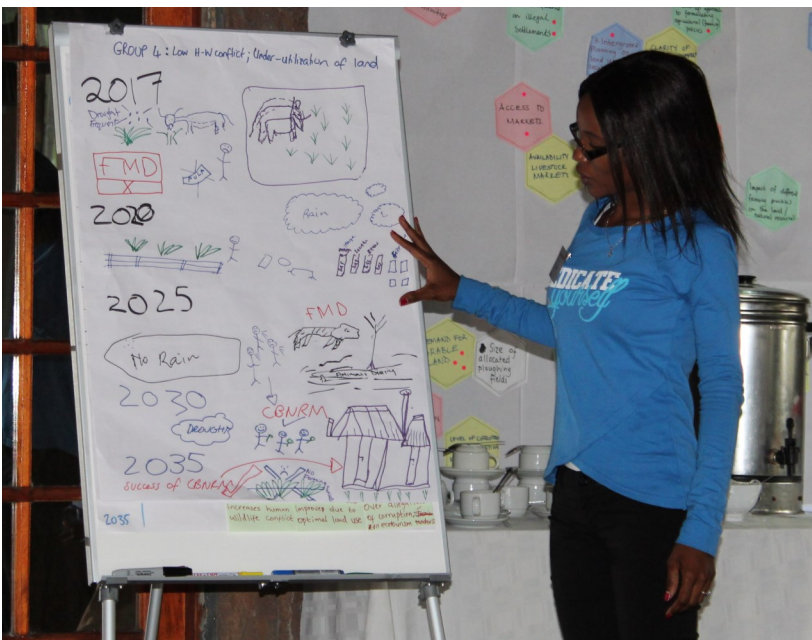

Go akanya ka isago mmogo

Go thusa batsaa-karolo go akanya le go bua ka botswerere, setlhopha sengwe le sengwe se ne sa neelwa didirisiwa tsa mantlwane go bopa setshwantsho (se go yang ka seemo se ba lebaneng le sona) se supang kafa Bobirwa a tla a bong a ntse ka teng ka ngwaga wa 2035. Ka go fapaana, setlhopha sengwe le sengwe se ne sa amogana le tse dingwe ka go supa le go tlhalosa se ba se ba se raying ka setshwantsho sa bone. Bareetsi gotsweng ditlhopheng tse dingwe ba ne ba latela ka dipotso go thusa setlhopha se se fetsang go pega go tlhabolola le go nonotsha sekao kana polelo ya seemo sa sone. Go ne ga gatelelwa gore go botswe fela dipotso tse di thusang setlhopha go akanya ka seemo sa sone, fa tse di ganelang kana di kgala di ne di itingwa, di fapogwa.

Legato le le latelang la dipuisanyo le ne le akaretsa go akanya ka ditlhogo tsa dikgang tse di kgonafalang, tse di ka thusang go aga mokokotlo kana moalo wa polelo go tloga gompieno go ya ko ngwageng wa 2035, (moalo o o dirwa go ya ka seemo sengwe le sengwe mo go tse nne). Setlhopha sengwe le sengwe se ne sa tlhama ditlhogo tsa dikgang di le lesome tse di neng tsa (manegwa mo pampiring di) tlhomaganngwa ka tsamao ya nako go supa ditiragalo le dinako tsa tsone ka go tlhatlhologana go fitlhelela ko kana isa seemong sa 2035 jaaka se akantswe ke setlhopha sengwe le sengwe. Go latela, setlhopha sengwe le sengwe se ne sa amogana le tse di dingwe (ka mmolelwe le go supa) tlhomaganyo ya sone ya ditlhogo tsa dikgang go fitlha ko seemong sa sone sa 2035. Se, jaaka gale, se ne sa tsibogela ka dipotso go thusa ditlhopha tsotlhe go kaba diphatlha tse di itshupileng mo dipepong tsa tsone.

Mo legatong la bofelo, setlhopha sengwe le sengwe se weditse ka go bolela polelo yotlhe ya diragalo tsa go tloga jaanong go ya go fitlha ka ngwaga wa 2035 eleng nako e seemo se neng se simeletse, se itlhalosa ka botlalo. Se sotlhe se ne sa begwa ka mmolelo le setshwantsho ke baemedi bao ba ditlhopha di ba tlhophileng go pega, ebile tse tsotlhe di ne tsa gatsiwa ka mokwalo.

Dipolelo tse tsotlhe di tlhametswe sentle gore e tle e nne motheo wa thuto-seka-dipuisanyo e e tlang, e e tla a bong e e tebagantse le go tlhama ditsibogo tse di leitlho-lenchocho, go akaretsa ditogamaano le ditiragatso tsa tsone.

Konelo

Mo legatong la ditsibogo kana diphetolo la bofelo, batsaa-karolo ba lebogetse tsamaiso ya DFS ebile bangwe ba ne ba supa fa go setse go na le phetogo mo go bone. Thutuntsho ya ba-Reos Partners le ba-Mmadikolo e ne ya galalediwa thata. Lefelo la bokopanelo le thutuntsho e, di dirile tikologo kana seemo se se neng se rokotsa ebile e pateletsa batsaa-karolo botlhe go tsaa-karolo kana go tshwaraganela tiro ka pelo yotlhe ga go sena sepe se se kgaupetsang lenaneo kana se itaya tsebe.

ABOUT ASSAR

ASSAR uses insights from multiple-scale, interdisciplinary work to improve the understanding of the barriers, enablers and limits to effective, sustained and widespread climate change adaptation out to the 2030s. Working in seven countries in Africa and South Asia, ASSAR's regional teams research socio-ecological dynamics relating to livelihood transitions, and the access, use and management of land and water. One of four consortia under the Collaborative Adaptation Research Initiative in Africa and Asia (CARIAA), ASSAR generates new knowledge of climate change hotspots to influence policy and practice and to change the way researchers and practitioners interact.

Fa o batla go tlotlhomisa sengwe, ikamanye le:

ASSAR - www.assar.uct.ac.za kgotsa email Hillary Masundire - masundh@mopipi.ub.bw

DSF - www.reospartners.com

This work was carried out under the Collaborative Adaptation Research Initiative in Africa and Asia (CARIAA), with financial support from the UK Government's Department for International Development (DfID) and the International Development Research Centre (IDRC), Canada. The views expressed in this work are those of the creators and do not necessarily represent those of DfID and IDRC or its Board of Governors.

Creative Commons License

This brief is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License. Articles appearing in this publication may be freely quoted and reproduced provided that i) the source is acknowledged, ii) the material is not used for commercial purposes and iii) any adaptations of the material are distributed under the same license. © 2016 International Development Research Centre
Photos: Julia Davies, Mmakwena Moesi © Photographers. Editing and layout: Tali Hoffman.

